

A megváltozott helyzet tanulsága, hogy tanulni kell a politizálást. Felmerül a kérdés azonban, hogy ki tanítsa? A mai tizenévesek előtt járó nemzedékek a tanult politikai tehetetlenség állapotában nőttek fel, politikai szocializációjukból hiányzanak az aktív demokratikus politizálás cselekvési mintái. A visszahúzódás, a politikai félelmek, hamis politikai illúziók iránti fogékonyság, elvtelen behódolás, a szabadságtól való menekülés stratégiái hasznavehetetlenek.

A demokratikus politikai nevelésből egyetlen ma élő nemzedék sem maradhat ki. A dilemma hasonlatos ahhoz, amit annak idején *Kossuth Lajos* úgy jellemzett, hogy bele merjen-e ereszkedni a mélyvízbe az is, aki még nem tud úszni, és tanulja meg ott az úszást, vagy sajátítsa el előbb az úzás készségeit kint a szárazon. Demokrácia csak akkor lesz Magyarországon, ha demokratikusan érző, gondolkodó és cselekvő állampolgárok is lesznek. A demokratikus állampolgári identitás talpköve a jogtudat, mely tanulható, tanítható, s ami a legfontosabb, gyakorolható. Mielőbb szükség volna olyan állampolgári nevelésre, mely egyfelől tartalmazza a jogok megismertetését, másfelől pedig alkalmat ad a félelemmentes élet technikáinak gyakorlására és annak megtapasztalására, hogy egyedül ez az élet vezet sikerre, boldogulásra, érvényesülésre. Illúzióink ne legyenek, szenvedés, nyomorúság, szerencsétlenség, boldogtalanság és igazságtalanság marad bőven a földön, de ezek forrása többé már nem a politika lesz. Harcaink értelmet nyerhetnek, s nem leszünk többé vigasztalan magyar Messiások.

CSEPELI GYÖRGY

Hogyan garantálhatók a gyermeki jogok?

Kiindulópontok

1. „A gyermeknek, figyelemmel fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen megfelelő jogi védelemre, születése előtt és születése után.” (1)

2. „Az ifjúság akkor fejeződik be a speciális emberi jogi védelem szempontjából, amikor mind biológiai és pszichológiai, mind pedig egzisztenciális tekintetben is önálló polgárrá válik a személyiség.” (2)

3. „Az alapvető emberi jogok... rendszerének értelmezési elvei: az egyetemesség, a feltétlenség, az egyenlőség, az elidegeníthetlenség és a kiterjesztő értelmezés (tehát)”

a) a dokumentumban foglalt jogok mindenkit, kivétel nélkül

b) önmagán a személyiség létén alapulva,

c) mindenkit egyenlő mértékben, megkülönböztetés nélkül megilletnek;

d) az egyetemes, feltétlen és egyenlő jogoktól a jogosultak nem foszthatók meg, és a jogok korlátozása is csak megfelelően indokolt esetben, mások alapvető jogainak védelme és a demokratikus társadalom rendje érdekében, szigorú garanciarendszer alkalmazása mellett engedhető meg,

e) vitás esetben a jogokat sohasem megszorítóan, hanem mindig kiterjesztően kell értelmezni, a jogosult számára kedvező módon.” (3)

4. „A jogegyenlőség deklarálása az állam által vállalt »eredménykötelem«. Tartalmilag ez azt jelenti, hogy a kötelezettség vállalójának minden egyes »kedvezményezettet«, tehát minden egyént olyan helyzetbe kell hoznia, amely helyzetben az képes a számára biztosított jogokat a többiekhez azonos szinten érvényesíteni. Az ifjúságnak biztosított különleges jogvédelem tehát a hátrányos helyzet kiegyenlítését, a sérülékenység és érzékenység állapotában a sérelmek elhárítását, az átlagos jogérvényesítési esélyhez való közelítést kell hogy célozza. Ebben az összefüggésben a különleges jogvédelem nem mond ellent a jogegyenlőség követelményének, hanem éppen ellenkezőleg, annak garanciális eszközeként működik.” (4)

5. „A diáklét átmeneti állapot. A gyermeki (illetve diák) státusz nem korlátozza a jogérvényesítést, a jogképesség birtokbavétele viszont csak fokozatokban vagy precedensek mentén történik. Ebből következik:

a) a törvény előtti egyenlőség elve csak korlátozottan, illetve közvetlenül egyáltalán nem terjeszthető ki a gyermeki léthelyzetre;

b) a gyermeket megillető jogok – éppen az átmenetiséggel összefüggő hiányos jogképesség okán – kikényszerítendő jogok kell hogy legyenek, nem elegendő, ha csupán számonkérhetőek." (5)

6. Jogokról csak ott beszélhetünk, ahol mások kötelességeket viselnek a jogok alnyával szemben; jogsértés ott történik, ahol ilyen kötelezettségeket szegnek meg." (6)

7. Az állam bármikor belegázolhat polgárai jogaiba, – ha nem védi (őket) a stabil törvények uralma, a pártatlan bírászkodás, a kollektív érdekképviselet és a nyilvánosság." (7)

Folyományok (8)

1. A gyermek (illetve diák) gondozásáért felelős szülő (gyám) és a gyermek mint kontínuum, együtt tagjai a morális közösségnek. (Túl azon, hogy a szülő önmaga jogán közvetlenül is az.)

Következésképpen a diákok méltóságának és emberi jogainak sérelme – mivel itt kikényszerítendő jogokon esett csorba –, egyszersmind a szülő (gyám) jogainak és méltóságának is semmibevétele, ahol is a jogorvoslatról nem lehet lemondani. Hiszen a szülő (gyám) ekként társtettségé válna.

2. Tehát minden esetben, amikor a szülő-gyermek együttes (kontínuum) jogsérelmet érzékel, a gyermek eljárhat, a szülő eljárni köteles az orvoslás érdekében. Hogy ezt a siker reményében meg is tehesék (tehesék meg), létre kell hozni az ehhez szükséges intézményeket, továbbá ki kell dolgozni és minden érintett számára hozzáférhetővé-járatóvá kell tenni az eljárás procedurális algoritmusát. Eme kidolgozó/feltételbiztosító munka az iskola számára kötelezően vállalandó „eredménykötelem”.

3. Ebből következik, hogy törvénynek kell megteremtenie mind a kollektív érdekképviselet létrehozásának és működtetésének jogi lehetőségét és anyagi/szervezési feltételeit, mind pedig a „pártatlan bírászkodás” intézményét. (Pontosabban: fellebbviteli lehetőségeket is tartalmazó intézményeit.)

Azaz, ha az iskola szintjén mégis kölcsönösen elfogadott pártatlan bírászkodás, vagy éppenséggel van, de ítéletében nem nyugszik meg az összes érintett, legyen mód rendszeren kívüli (iskolaközi vagy iskola fölötti) fellebbezéssel élni. S természetesen a sorba a nyilvánossághoz fordulás joga is beletartozik. Mégpedig azzal a megerősítéssel kiegészítve, hogy feltétlenül szankcionálandó, ha a pedagógusok (vagy bármelyik további szereplő) eme jog gyakorlását akadályozzák, illetve nyílt vagy rejtett retorziókkal korlátozni igyekeznek.

4. Bár már ma is léteznek a sérelmek összegyűjtésére elvileg alkalmas információcsapdák működtetéséhez szükséges jogi felhatalmazások (vö. a több-kevesebb homályossággal definiált diákképviselet és szülői beleszólási jogok), de éppen a befejezetlenség miatt (hiszen nincs sikeresélyes fellebbviteli fórum és hiányzik a petíciós jog), továbbá a hiányos lefedettség következtében (a szülők túlságosan gyakran futamodnak meg és hagyják cserben gyermeküket), a precedensek gyűjtésére elvileg alkalmas információcsapdák elsorvadnak, kiüresednek, vagy a kilátástalanság/eredménytelenség miatt létre sem jönnek. Ebből következik – hiszen a védettség elemi szükséges minimuma is ezt követeli –, hogy a sérelmek orvoslási folyamatait (eljárési utak és módok): visszavonhatatlan *automatizmusok* (kényszerítő implikációk) indítsák el. Szükség van tehát az iskolától a parlamentig ívelő szószólói (*ombudsman*) intézmény létrehozására. (Ezt követően is komoly erőfeszítést fog igényelni az alkalmas civiltechnikák fejlesztése és az iskola világába történő türelmes betelepítése.)

Az ombudsman hálózat akkor is fenntartandó, ha működésének első szakaszát, éppen az így felhalmozott tapasztalatok alapján létrehozott pártatlan bírászkodás intézményének felállítása lezárja. (vö. beleszólási jogok tanácsa.)

5. A diákérdekekért és -jogokért küzdő szervezeteknek az oktatási törvényben rögzíteni szükséges az ahhoz szükséges felhatalmazást, hogy az iskola-diák relációban előforduló jogkorlátozások és -sérelem esetén pontosan címzett kérdéseket tehesse nek föl, s joguk legyen az érdemi válaszhoz.

Az iskolai, illetve iskolaközi kollektív érdekvédelmi szervezeteknek adott petíciós jog nem korlátozza a diákönkormányzatok jogait.

6. Vitathatatlanra kell tenni, hogy az érintettek a jog- ill. érdekvédelemben nemcsak közvetlenül (a sértettség okán) ill. kollektív érdekvédelmi szervezetük révén vehetnek részt, hanem úgy is, hogy személyes ill. szervezeti felhatalmazást adnak az általuk kiválasztott és jószolgálati szerepre felkért személynek ill. szervezetnek.

7. Nincs szükség ilyen külön felhatalmazásra sem a szülői szervezetek, sem azon intézmények esetében, akiknek a diák (gyermek) kikényszerítendő jogait/érdekeit „hivatalból” védeniük kell.

Kiegészítések

1. Messzemenően számításba kell venni, hogy a jog- illetve érdekvédelmi küzdelmek diák (gyermek) szereplői kezdetben inkább a közvetlen részvételi formákat részesíti előnyben, s ezért a képviselői utat követő eljárásokban az ad hoc, részben kötött és mobil mandátumok kombinációinak rendszerét indokolt alkalmazni, – másként a felnőttvilágból átvett, egyébként alkalmas szerepek gyorsan kiüresednek illetve elnéptelenednek. Ezért alternatív defenzív konfliktuskezelő technikák folyamatos fejlesztése és felkínálása indokolt. (vö. Igazlító napok)

2. Fentiek miatt szükség van direkt szereptanulásra/tanításra, idekapcsolódó ismeretek szisztematikus átadására, és fokozott védettség körülményei között zajló szimulációs illetve direkt elsajátítási/gyakorlási lehetőségekre.

3. Tekintettel kell lenni a diák (gyermek) szereplők motivációjának az érett személyiségekhez képest jóval ingadozóbb intenzitására, a könnyebb elsodorhatóságra, s ezért olyan rugalmas szervezeti kereteket kell kidolgozni, amelyek között a minimálisan szükséges ütőerő, teherbírási képesség megszerveződhet (koncentrálódhat).

4. Ütőképes helyi diákönkormányzatok, illetőleg diákképviselőtestületek nélkül fölösleges az iskolák közötti hálózatok szervezése. Jóllehet valóságos offenzív jog- és érdekvédelem ennél alacsonyabb szinten csak véletlenül jöhet létre. Ezért automatikus és normatív módon biztosítani szükséges a helyi diákönkormányzatok, illetőleg diákképviselőtestületek működési feltételeit. Minden bizonnyal ezen túl, huzamos ideig szükség lesz olyan szakmai-módszertani-szervezési bázisokra is, amelyek nélkül a valódi diákönkormányzatok felépítésük, önmagukat megszervezni és az egymást váltó évfolyamok között a kiküzdött hagyományok stafétáját átadni, az elért eredmények intézményesítését, a folytonosságot megteremteni és fenntartani, – sohasem lesznek képesek. Amint ezt a tapasztalat itthon és külföldön egyaránt bebizonyította. A diákok jog- és érdekvédelme sokkalta fontosabb annál, minthogy az itt-ott felbukkanó megszállott pedagógusok és egy-egy szerencsés évjárat kiemelkedő diákegyéniségeinek alkalmi, és gyorsan elmosható összekapaszkodásának kiszolgáltatott, olykor előforduló véletlene legyen.

5. Az oktatásban (az iskola világában) garantálandó egyéni és kollektív gyermeki jogok kodifikációja permanens, amelyet a *Declaration of the Rights of the Child*-re építve, a számonkérhető köteleességek és garanciák konkrét-részletező kidolgozása irányában kell folytatni. Legalább évente egyszer, a feldolgozott precedensek elemzése alapján a miniszternek korrekciót kell kezdeményeznie. A parlamentnek csak ő terjesztheti be – amíg nincs ombudsman –, ő viszont betervezni köteles.

Leltár

Az iskola világára, a diákéletre vonatkozó törvényalkotás során a gyermek jogairól szóló egyezménynek az alábbi passzusait kell figyelembe venni, illetve a kodifikált szövegtervezetet kontroll alá venni.

3/3.	18.	37.
4.	19.	42.

12.	20.	44.
13.	28.	
14.	29.	
15.	32.	
16.	34.	

Záradék

Megkísértem görcsösen a kapott élesen szegmentált feladat korlátai között maradni ("nem a teljes oktatási jogszabályhalmaz kerül áttekintésre, hanem csak azok a magyar jogszabályok, amelyek összevethetők az egyezményvel", illetve „a gyermeki jogok kódexére” kellene szorítkozni). Meggyőződésem, hogy ezúttal nem saját gyarlóságom miatt nem sikerült mederben maradni. A szabályozni kívánt kérdéskör akkor is roppant összetett és a szűken vett jogi kereteken túlcsoportuló megoldásokat igénylő lenne, ha nem átutazóban lévő pöttöm, majd kamasz s közben oda-vissza libikókázó embergyerekekről lenne szó. Csakhogy róluk van szó. Nemcsak itt és most kell megvédenünk őket önmagunktól, hanem közös jelenünkben kell, jogi eszközökkel is, olyan helyzetet teremtenünk, hogy a mi múltunk a lehető legkisebb mértékben degenerálja az ő jövőjüket. Meglehet, mi valóban hiteink szerinti jobb jövőre kívánnánk felkészíteni őket, de gyermekeink mindenekelőtt élnek, velünk és egymással, értünk és ellenünkre. Most.

Ezért most kell mindent, amire képesek vagyunk, megtenni: hogy a szuverenitás, autonómia, tolerancia, az emberi méltóság kölcsönös tisztelete tudásbeli és jogi/viselkedésbeli előfeltételeit mihamarább megkapják, megtanulják, belakják és továbbfejlesztik.

Fentiekben felvázolt gondolatmenetem ugyanis három pillérre épül:

1. a felnövekvő gyermek aktivitásának körültekintő biztosítása az egyenrangú morális közösségi taghoz vezető fejlődési folyamat teljes ívére, mindaddig, amíg a gyermek szüleitől, a pedagógusoktól, az őt körülvevő világtól el nem hódítja, meg nem tanulja és teremti önmaga függetlenségét, – önmagát;

2. e fejlődési folyamatban a szülői (gyámi) felelősség senkire át nem ruházható, esetleg a pedagógusokkal megosztható, – de csak pontosan szabályozott és kölcsönösen számonkérhető mértékben és formában;

3. az egyenlő méltóság elve korlátozás nélkül és életkortól függetlenül generálisan érvényes, a törvény előtti egyenlőség fokozatosan válhat érvényessé, – amit ki kell dolgozni, az a felelősségrevonhatóság kontinuitása és minden helyzetben való hézagmentessége.

JEGYZETEK

- (1) Egyezmény a gyermek jogairól. Preambulum 9. bekezdés.
- (2) *Újfalvy Annamária*: Az ifjúság és az emberi jogok. – Ifjúsági Szemle 1989/5.
- (3-4) *Újfalvi Annamária* lm.
- (5) *Pál Tamás*: Mennyire ember a diák? Új Pedagógiai Szemle, 91/4.
- (6-7) *Kis János*: Vannak-e emberi jogaink? Magyar Füzetek Könyvei 11. 1987.
- (8) *Pál Tamás*: Gyermekjogok az oktatásban. Kézirat, 1991.

PÁL TAMÁS

A szociálpedagógiai tudás az oktatáspolitikai intézményrendszerében

Előadásomban az együttműködésre való motiválás szándékával kísértem meg azt érzékeltetni, hogy a gyermekek iskolai és iskolán kívüli intézményeiben szükséges szociális ismeretek milyen sok forrásból táplálkozva jutnak el a képzésen és – a szintén sokfajta – foglalkozáson keresztül az e tudást felhasználó és egymással is sok szálon kapcsolódó intézményekben a gyermekekig.